
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2019.03.029>

УДК: 330.52

JEL: D31, O40, E24

Валерій Осецький, Євгенія Кириченко

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА КРАЇНИ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти взаємозв'язку національного багатства та людського капіталу. Здійснено обґрунтування економічної природи людського капіталу та поглиблено його економічний зміст. Проведено історико-економічний аналіз становлення теорії людського капіталу, а також методів оцінки його вартості як складової національного багатства. На основі узагальнення теоретичних підходів до визначення людського капіталу сформовано авторський погляд на "людський капітал". Встановлено, що людський капітал є головною цінністю сучасного суспільства, основною складовою національного багатства, та означає не тільки вроджені здібності людини, запас знань, навичок та досвіду, але й здатність, а також надану державою можливість безперервно навчатися та вдосконалюватися в тій чи іншій професійній сфері. Доведено, що важливу роль у розвитку людського капіталу становлять меритократичні цінності та принципи соціальної справедливості, а також увявлення економічних, політичних і соціальних агентів про механізми, що забезпечують сталий економічний розвиток, зростання виробництва та зменшення економічної нерівності. Обґрунтовано, що різні підходи до розуміння сутності людського капіталу впливають на методи його оцінки. Окрему увагу звернуто на нові підходи до оцінки людського капіталу як складової національного багатства, зокрема на методику розрахунку вартості людського капіталу Світового банку. У результаті економіко-статистичного аналізу складових та динаміки зростання національного багатства різних груп країн автори дійшли висновку, що рівень інвестування в людський капітал залежить від типу економічного розвитку країни та її стратегічних економічних пріоритетів. Огляд динаміки національного багатства країн Азії 1995–2014 р. засвідчив, що нагромадження виробничого капіталу передують приросту людського капіталу, оскільки наукомісткі та високотехнологічні галузі сприяють якісному розвитку робочої сили.

Ключові слова: людський капітал, національне багатство, теорія людського капіталу, складові національного багатства, сталий економічний розвиток, економічне зростання.

Людський капітал посідає особливе місце в структурі національного багатства країни, оскільки відіграє основну роль у його нагромадженні. Без інвестицій у людський капітал неможливо забезпечити

Осецький Валерій Леонідович (val_osetski@ukr.net) д-р екон. наук; професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кириченко Євгенія Михайлівна (yevgeniyakyruchenko@gmail.com), аспірант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© В.Осецький, Є.Кириченко, 2019

ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2019. № 3: 29–44

29

сталий економічний розвиток, високий рівень життя населення та конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку.

Теорія людського капіталу набуває загального визнання в західноєвропейській економічній думці починаючи з 1950–1960-х років ХХ століття. Уявлення про людину як про основну цінність, рушій розвитку економіки та об'єкт інвестування зароджується в умовах стрімких структурних трансформацій західних економічних систем під впливом НТР та інтелектуалізації виробництва. На теоретико-методологічних засадах цієї концепції формується нова економічна політика західноєвропейських країн, пріоритетом якої стають інвестиції в освіту та охорону здоров'я людини як носія знань в економіці знань.

Перша спроба оцінки вартості людського капіталу належить У. Петті. Вартість населення Англії вчений оцінив у 417 млн фунтів стерлінгів, а майнові блага – в 250 млн. У книзі "Політична арифметика" (1676) У. Петті детально розрахував відносну вартість різних професій та запропонував метод розрахунку вартості, відповідно до якого вартість *"основної маси людей, як і землі, дорівнює 20-кратному річному доходу, який вони приносять"* (Петті, 1940. С. 125). Він вважав, що основою багатства є праця, а міра її вартості повинна бути включена в оцінку національного багатства. Залежність доходів робітників від їх навичок та здібностей була також висвітлена класиками політичної економії – А. Смітом та Д. Рікардо (Сафонова, 2009). А. Сміт в "Дослідженні про природу та причини багатства народів" писав, що *"збільшення продуктивності корисної праці залежить насамперед від підвищення спритності та вміння працівника, а потім від поліпшення машин та інструментів, за допомогою яких він працював"*. Він зазначав, що людина від природи володіє різними здібностями, розвитку яких сприяє належне виховання та освіта. Людина отримує максимальний дохід від своєї праці, обираючи конкретну спеціалізацію, яка найбільше відповідає його набутих навичкам та здібностям. Д. Рікардо встановив існування взаємозв'язку між освіченістю населення та економічним розвитком країни, пояснюючи відставання в розвитку окремих країн браком освіти усіх верств населення.

Прихильники теорії трьох факторів виробництва (А. Маршалл, Ф. Ліст, Дж. Мілль, В. Рошер та ін.) не відносили людину до категорії капіталу, однак розглядали набуті навички, знання та вміння як складові капіталу. Зокрема, Дж. Мілль писав, що не вважає людину капіталом, однак *"майстерність, енергія та наполегливість робітників країни так само вважаються її багатством, як їхні інструменти та машини"* (Мілль, 1980. С. 139).

Теорія людського капіталу в процесі свого становлення та розвитку неодноразово піддавалася критиці класиками економічної теорії, що ставило під сумнів вагомість людського капіталу в накопиченні національного багатства завдяки:

- розбіжностям щодо розуміння сутності та змісту людського капіталу;
- недосконалості методів оцінки його вартості;

- суттєвих відмінностей від інших форм капіталу – його "персоналізація", неможливість володіння іншою особою (у демократичному суспільстві) та неможливість здійснення обміну на ринку, принаймні на постійній основі.

К. Маркс, керуючись принципом нескінченного нагромадження промислового капіталу (заводи, машини, обладнання), не розглядав людину як капітал з таких причин:

1. Мізерний відсоток висококваліфікованої робочої сили в епоху бідності промислового пролетаріату, що дало Марксу підстави взагалі не розглядати висококваліфіковану працю в теорії доданої вартості та припустити подальше витіснення кваліфікованих працівників некваліфікованою робочою силою: *"різниця між складною та простою працею, між "skilled" ["кваліфікованою"] і "unskilled labour" ["некваліфікованою працею"], частково ґрунтується просто на ілюзіях або, щонайменше, на відмінностях, які давно перестали бути реальними і продовжують існувати лише як традиційні умовності"* (Маркс, Енгельс, 1961. Т. 23. С. 209).

2. Суперечності, що виникають між продуктивними силами та виробничими відносинами, тобто між капіталістом – власником засобів виробництва та найманим робітником, що не володіє засобами виробництва, породжують експлуатаційні відносини, де робоча сила виступає товаром, а не капіталом, а оплата праці найманого робітника – прожитковим мінімумом, *"вартістю життєвих засобів, необхідних для підтримки життя її власника"* (Маркс, Енгельс, 1961. Т. 23. С. 179).

Як наслідок, у своєму дослідженні вчений нехтує витратами на розвиток робочої сили: *"достатньо розглянути тільки середню працю, при якій витрати на виховання та навчання становлять мізерну величину"* (Маркс, Енгельс, 1961. Т. 16. С. 133).

К. Маркс відводить робітнику таку роль в капіталістичній економіці: *"робоча сила – це товар", "...робоча сила в руках робітника є товаром, а не капіталом... Як капітал вона функціонує після продажу, в руках капіталіста, під час самого процесу виробництва"* (Маркс, Енгельс, 1961. Т. 24. С. 428). У процесі виробництва робітник створює додану вартість – надлишок, більший за вартість робочої сили, який капіталіст присвоює собі у формі неоплаченої вартості.

Застосовуючи в економічному базисі поняття продуктивних сил та виробничих відносин, К. Маркс, таким чином, відкидає усталене розуміння капіталу як матеріально-речових цінностей, наголошуючи на розумінні капіталу як певного "інституту", як відносини власності між людьми. Що дає підстави умовно вважати К. Маркса, на рівні з Ф. Лістом, основоположником концепції *соціального капіталу*.

Варто зауважити, що Маркс приділив значну увагу питанню розширеного відтворення робочої сили, розглядаючи витрати виробництва робочої сили: *"Для того щоб розвинути певну робочу силу,... робітник потребує тренування або навчання, має потребу у вихованні, яке залежно від особливого виду досліджуваної ним продуктивної праці саме має в більшій чи меншій мірі оплачуватися, тобто має врахову-*

ватись у витратах виробництва робочої сили" (Маркс, Енгельс, 1961. Т. 47. С. 41).

Не визнаючи робочу силу капіталом, Маркс, однак, визнає її продуктом праці. У "Критиці політичної економії" (чорновий нарис 1857–1858 рр.) він цитує шотландського економіста Джона Мак-Куллоха: "Людина такою ж мірою є продуктом праці, як і будь-яка з побудованих нею машин; і ми вважаємо, що у всіх економічних дослідженнях її слід розглядати саме з цієї точки зору. Кожного індивіда, який досяг зрілого віку, ... цілком доречно розглядати як машину, яка потребувала 20 років ретельного догляду та витрат значного капіталу" (Маркс, Енгельс, 1961. Т. 46-2. С. 70). Як бачимо, Мак-Куллох наводить переконливі аргументи, що дають підстави ототожнювати робочу силу з капіталом.

Як зазначає Р. Нуреєв, недооцінка людського капіталу в пізніх течіях марксизму призвела до усталеного трактування виробничих сил як суто матеріальних ("млин створив феодалізм, а парова машина – капіталізм"), а також становленню радянської економічної політики, де "людина розглядалася або як сировина для великого будівництва (в сталінську епоху), або, в кращому випадку, соціальна сфера фінансувалася за залишковим принципом (у брежнєвську епоху)" (Нуреєв, 2011).

Наприкінці XIX століття класична політична економія переживає кризу, пов'язану з критикою та нападками на трудову теорію вартості, яка вже не могла пояснити суперечливість розвитку бурхливої буржуазно-капіталістичної економіки. На зміну їй прийшли, з одного боку, марксистська політекономія, з іншого – неокласична економічна теорія. Об'єктом вивчення економічної науки стає не виробництво, а людина, її мотиви та прагматизм, що, однак, не сприяло швидкому розповсюдженню та визнанню концепції людського капіталу.

Фундатор "економікс" А. Маршалл критично ставився до теорії людського капіталу, оскільки сама людина, на його думку, не є ринковим товаром, а її особисті якості та здібності — блага, які неможливо передавати. Однак учений дійшов висновку, що мотиви, які "змушують людину акумулювати капітал у голові свого сина в процесі навчання", аналогічні мотивам, які "керують нею при нагромадженні матеріального капіталу для сина", тобто інвестування в професійний розвиток людини є аналогічним до інвестування у фізичний капітал.

Поворотним моментом у розвитку та поширенні в економічній науці концепцій, що оцінювали природні здібності та якості людини як складову капіталу, спряли праці Л. Вальраса, Дж. Маккуллоха, Г. Маклеода та І. Фішера. Теорія всеосяжного капіталу І. Фішера стверджує, що капіталом є все те, що здатне протягом певного періоду приносити дохід, а людина "так само матеріальна, як матеріальні кінь чи бик". Теорія капіталу І. Фішера стала поштовхом до виникнення різноманітних альтернативних концепцій людського капіталу, та, як результат, формування самостійного напрямку економічної теорії.

Фундаторами сучасної неокласичної теорії людського капіталу вважаються видатні американські економісти, представники чиказької

школи, лауреати Нобелівської премії з економіки Т. Шульц та Г. Беккер, що здійснили еволюційний прорив в економіці праці. Офіційне оголошення про народження нової теорії відбулося в жовтні 1962 року, коли Journal of Political Economy випустив додатковий номер під назвою "Інвестиції в людей". У 1963 році Т. Шульц опублікував перший підручник з теорії людського капіталу.

Досліджуючи післявоєнні економіки, зокрема німецьке та японське економічні дива, Т. Шульц дійшов висновку, що швидкість відновлення та зростання економіки залежить від рівня освіченості та здоров'я населення.

Не менш важливе значення для розповсюдження основних положень теорії людського капіталу мають праці Г. Беккера ("Інвестиції в людський капітал: теоретичний аналіз" (1962), "Людський капітал: теоретичний та емпіричний аналіз" (1963)), який надав наукове визначення економічній категорії "людський капітал"; довів, що інвестиції в освіту та тренування підвищують продуктивність праці, а отже, є ефективними. Під людським капіталом Беккер розумів сукупність навичок, знань і мотивацій людини, а в основі підходу до його вивчення висунув припущення про раціональну поведінку, ринкову рівновагу та стабільність уподобань.

Розроблений Беккером та Шульцом підхід до оцінки людського капіталу сприяв переходу від поточних одномоментних показників до показників, що охоплюють увесь життєвий цикл людини, і що найголовніше – визнанню людського часу як ключового економічного ресурсу.

Таким чином, спостерігаємо еволюцію поглядів на людський капітал в результаті розвитку суспільно-виробничих відносин. Спочатку людський капітал розглядався як витрати виробництва, яких неможливо уникнути, оскільки людина, або робоча сила, є невід'ємною складовою виробничого процесу. Вже наприкінці XIX – поч. XX століття людський капітал розглядався як сукупність інвестицій в освіту та професійну підготовку, що підвищують її здатність до праці. З кінця XX століття вчені-економісти продовжували розглядати людський капітал, застосовуючи різні підходи до визначення ролі набутих та вроджених здібностей людини в процесі його формування.

Розглянувши підходи до визначення та оцінки людського капіталу класичної та некласичної економічної теорії, зокрема методики Д. Йоргенсона та Б. Фраумені, а також теоретико-методологічні підходи Т. Шульца та Г. Беккера, методику Світового банку, можемо надати таке визначення людському капіталу: *людський капітал – це сукупність природних здібностей, а також знань та навичок, отриманих упродовж життя. Відповідно, процес формування людського капіталу передбачає актуалізацію вродженого потенціалу людини, інвестування в її освіту, здоров'я, професійну підготовку, культурну компетентність, саморозвиток, включаючи некомерційну діяльність.*

Незважаючи на різнобічність поглядів щодо трактування сутності людського капіталу, дослідники сучасної теорії людського капіталу погоджуються, що людський капітал означає не тільки вроджені здібності

людини, запас знань, навичок та досвіду, а й здатність та надану державою чи компанією можливість безперервно навчатися та вдосконалюватися в тій чи тій професійній сфері (Леманова, 2012. С. 292; *Mireille, Marcel*, 1999). Тобто важливу роль у розвитку людського капіталу відіграють інститути, насамперед меритократичні цінності та принципи соціальної справедливості, що лежать в основі сучасних демократичних суспільств. Пріоритетність інвестування в людину залежить від уявлень економічних, політичних і соціальних агентів про механізми, що забезпечують сталий економічний розвиток, зростання виробництва та зменшення економічної нерівності як у конкретній країні, так і в міжнародному масштабі. Наприклад, процес емуляції технологій, без якого Китай та азійські тигри не змогли б надолужувати економічне відставання від багатих країн та збільшувати власні доходи, неможливий без інвестицій в людський капітал та заохочення міжнародного обміну знаннями та навичками.

Таким чином, різні підходи до розуміння сутності людського капіталу суттєво вплинули на методи його оцінки. Відповідно, оцінка людського капіталу здійснюється залежно від таких підходів на мікро- та макрорівні:

- людина сама є капіталом;
- людський капітал – це сукупність успадкованих та набутих людиною здібностей;
- людський капітал – ресурс, який використовується фірмами для отримання свого доходу.

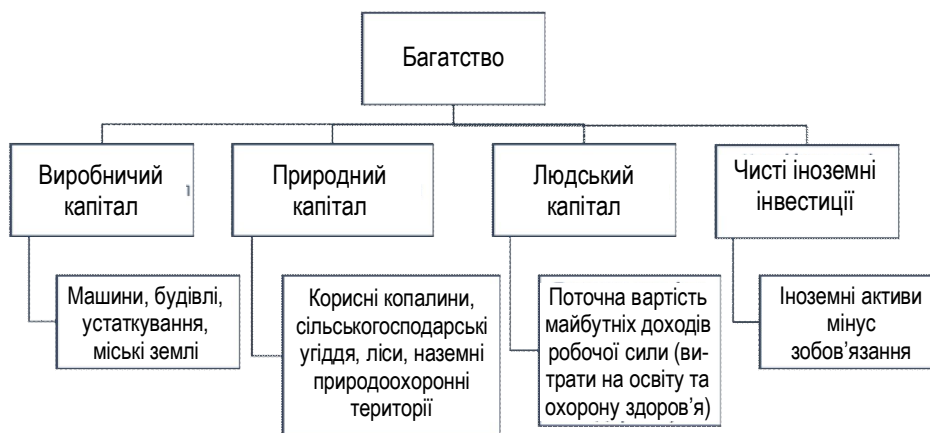
Однак у цій статті автори розглянуть нові підходи до оцінки людського капіталу саме як складової національного багатства, тобто на макрорівні. Єдині методологічні принципи розрахунку національного багатства з'явилися в 1950-х роках й були пов'язані з діяльністю ООН та започаткуванням стандартизованої системи національних рахунків наприкінці 1960-х років (СНР-68). У 1990-х роках Світовим банком була сформована група експертів на чолі з Дж. Діксоном, котра започаткувала нову, розширену концепцію національного багатства, сформувала методологічні принципи та здійснила розрахунки його структурних елементів. Ця концепція побудована на положеннях Програми розвитку ООН (ПРООН), відповідно до якої здійснюється перехід від теорії факторів економічного зростання до теорії сталого розвитку людства. Кінцевою метою проголошується розвиток людини, а економічне зростання розглядається лише як засіб досягнення цієї мети. Мірою розвитку людини вважається ступінь збагачення її матеріального та духовного життя.

Важливість людського капіталу, на думку експертів Світового банку, обумовлена тим, що без нього *"країни не зможуть ані добитися стійкого економічного зростання, ані сформувати контингент працівників, готових зайняти робочі місця майбутнього, що вимагають підвищеної кваліфікації, ані ефективно конкурувати на світовій економічній арені"*¹.

¹ Что такое человеческий капитал и проект развития человеческого капитала? Всемирный банк. URL: <http://www.vsemirnyjbank.org/ru/publication/human-capital/>

У звіті "Зміна багатства націй 2018" ("The Changing Wealth of Nations") представлена нова методологія вимірювання національного багатства та вдосконалена методика оцінки людського капіталу на основі статистичної бази обліку світового багатства, що містить дані 141 країн в період з 1995–2014 років. Основні зміни в методології вимірювання та оцінки багатства, порівняно з попередніми звітами Світового банку ("Зміна багатства націй 2011²", "Витоки багатства націй. Вимірювання капіталу 21 століття³") полягають у тому, що світове багатство розраховується шляхом підсумовування оцінок кожного компонента багатства: виробничого капіталу, природного капіталу, людського капіталу та чистих активів (рис. 1). Людський капітал оцінюється за вдосконалим підходом Йоргенсона-Фраумені (англ. – Jorgenson-Fraumeni lifetime earnings approach). Таким чином, за останніми даними 2018 року від Світового банку і Програми розвитку ООН, в структурі національного багатства світу природні ресурси загалом становлять 20%, накопичені матеріальні блага – 16%, а людський капітал – 64% (у високорозвинених країнах цей показник досягає 70%). *Людський капітал є основною складовою національного багатства і відіграє ключову роль у його відтворенні.*

Світовий банк надає таке визначення людському капіталу: "людський капітал – це здоров'я, навички, знання та досвід населення. Інвестиції в людей у вигляді харчування, охорони здоров'я, якісної освіти, створення робочих місць і підвищення професійної кваліфікації допомагають розвивати людський капітал, що має фундаментальне значення для викорінення крайньої бідності й формування більш соціально згуртованого суспільства"⁴.



Рисунк 1. Складові національного багатства

Джерело: Світовий банк. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/infographic/2018/01/30/the-changing-wealth-of-nations/>

² The Changing Wealth of Nations. Measuring Sustainable Development in the New Millennium. *World Bank*. 2011. URL: <https://siteresources.worldbank.org/ENVIRONMENT/Resources/ChangingWealthNations.pdf/>

³ Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century. *The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. 2006. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTEEI/214578-1110886258964/20748034/All.pdf/>

⁴ Проект развития человеческого капитала. *Всемирный банк*. URL: <http://www.vsemirnyjbank.org/ru/publication/human-capital/>

Методика розрахунку людського капіталу розроблювалася та вдосконалювалася експертами Світового банку з 2006 року, оскільки цей показник початково знаходився винятково як залишок між іншими складовими багатства. Методика розроблена на основі принципу обліку доходів протягом життя Йоргенсона-Фраумені (Jorgenson-Fraumeni lifetime earnings approach) для оцінки людського капіталу. Суть цієї методики полягає в побудові моделі, вхідні дані якої беруться з масштабного опитування домогосподарств. Результати опитування групуються за часткою заробітної плати в структурі ВВП країни в системі національних рахунків (СНР).

Вхідні дані для побудови регресій заробітної плати:

a – вік опитуваних (15–64 роки)

e – роки навчання опитуваних (0–24)

$x = \max(0, a - e - 6)$ – досвід роботи опитуваних.

Загальний вигляд регресії має вигляд:

$$\ln(y_i) = \alpha + \beta_1 e_i + \beta_2 x_i + \beta_3 x_e^2 + \varepsilon_i$$

Матриця очікуваного доходу H будується на основі регресій. Кожна клітина матриці відображає заробітну плату, зароблену населенням віком a та рівнем освіти e . Якщо n_{ae} – кількість робітників віку a та рівнем освіти e , кожна клітина матриці визначається як:

$$H_{ae} = n_{ae} \exp(\beta_1 e + (\beta_2 + \beta_3 x_{ae}) x_{ae}).$$

Загальний очікуваний дохід населення за результатами опитування становить:

$$T = \sum_a \sum_e H_{ea}.$$

Для узгодження з СНР, усі клітини матриці очікуваного доходу ранжуються від більшого значення до меншого залежно від співвідношення частки заробітної плати в СНР W до рівня заробітної плати за результатами опитування. Таким чином, генерується сітка ставок заробітної плати за віковою групою та рівнем заробітної плати: $w_{ae} = (W/T)H_{ae}$. Потім дані групуються за статтю та видом зайнятості.

Інформаційні джерела Світового банку для оцінки людського капіталу представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Інформаційні джерела Світового банку

Індикатор	Джерело
Річна заробітна плата (за віком, статтю, освітою)	База даних Penn World Table: https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/
Повернення до навчання (рівняння Мінсера)	Останні оцінки, отримані від агентства I2D2
Рівень освіти (за віком, статтю)	Міжнародна база даних розподілу доходів (I2D2)
Населення (за віком, статтю)	Відділ народонаселення ООН
Рівень смертності (за віком, статтю)	Відділ народонаселення ООН
Частка праці (заробітна плата, доходи) у ВВП (зайняті та самозайняті)	Національні рахунки ООН, база даних Penn World Table ⁵

Джерело: Світовий банк. URL: https://development-data-hub-s3-public.s3.amazonaws.com/ddhfiles/94641/wealth-methodology-january-30-2018_4_0.pdf

⁵ The Database. Penn World Table version 9.1. Groningen Growth and Development Centre. URL: <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/>.

У світовому масштабі до 70% багатства припадає на людський капітал, близько 25% – на виробничий капітал, до 10% – на природні ресурси (рис. 2). По країнах ці пропорції істотно різняться: в державах з середнім рівнем доходів частка природних ресурсів може сягати 25%, у бідних – 47%. У країнах ОЕСР з високим рівнем доходів обсяг природного капіталу на душу населення в 2014 році в 3 рази перевищував показник бідних країн, хоча його частка в загальній структурі багатства становила лише 3%. Це свідчить про те, що розвинені країни не вичерпують природні ресурси, дотримуючись політики сталого економічного розвитку.

Таким чином, експерти Світового банку дійшли висновку, що в країнах з високим рівнем доходів активно задіяний людський капітал, тоді як природний капітал відіграє незначну роль в накопиченні багатства. У бідних країнах природний капітал становить близько половини "портфеля" багатства, тоді як людський капітал майже не задіяний. Тобто основою багатства вважається саме людський капітал, а не інші види активів. Чисті іноземні активи відіграють дуже незначну роль у накопиченні багатства та зростанні добробуту країн й здебільшого мають від'ємне значення.

Проте чи дійсно людський капітал відіграє ключове значення в нагромадженні багатства країни? Для перевірки тверджень Світового банку розглянемо динаміку зростання багатства за 1995–2014 роки в азійських країнах, які показували найвищі темпи економічного зростання за останні 15 років (табл. 2). Згруповані статистичні дані для чотирьох найбільш динамічних азійських економік – Китаю, Японії, Кореї та Сінгапуру – свідчать про протилежну тенденцію: *поступове зменшення частки людського капіталу в структурі багатства з стабільним зростанням частки виробничого капіталу протягом 14 років* (рис. 3). Китай – єдина економіка у світі, де, за даними Credit Suisse, відбувається стрімке зростання кількості нових мільйонерів. Якщо в 2000 році в Китаї налічувалось лише 41 тисяча мільйонерів, на сьогоднішній день



Рисунок 2. Багатство за класами активів у світі, %

Джерело: складено авторами.

Таблиця 2

**Динаміка зростання національного багатства азійських країн,
1995–2014 роки (фактичні показники)**

Показник	1995	2000	2005	2010	2014
Китай					
Багатство на душу населення (USD)	30585	40047	47465	81792	108172
Виробничий капітал, %	15,1	17,6	23,9	23,4	26,4
Природний капітал, %	16,7	15,3	17,8	16,2	14
Людський капітал, %	68,6	66,9	57,1	58,8	58,6
Чисті іноземні активи, %	-0,4	0,2	1,2	1,6	1
Японія					
Багатство на душу населення (USD)	514465	541869	513206	531922	571927
Виробничий капітал, %	20,5	23,4	28	30,7	31,3
Природний капітал, %	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7
Людський капітал, %	77,9	74,5	69,1	69,4	63,8
Чисті іноземні активи, %	1	1,5	2,3	3,7	4,2
Сінгапур					
Багатство на душу населення (USD)	418122	508560	617095	695411	775196
Виробничий капітал, %	23,8	22,7	21,3	22,1	24
Природний капітал, %	0	0	0	0	0
Людський капітал, %	71,4	66,5	60	62,2	60,1
Чисті іноземні активи, %	4,8	10,8	18,7	15,7	15,9
Республіка Корея					
Багатство на душу населення (USD)	221953	251978	316093	369120	424052
Виробничий капітал, %	18,6	23,6	25,9	29,6	29,9
Природний капітал, %	1,3	1,3	1,0	1,1	0,9
Людський капітал, %	80,5	75,6	74,1	70,1	68,8
Чисті іноземні активи, %	-0,5	-0,5	-1,1	-0,8	0,4
Малайзія					
Багатство на душу населення (USD)	129606	131249	141325	214415	239203
Виробничий капітал, %	17,1	18,2	15,7	11,5	12,5
Природний капітал, %	22,7	16,1	16,5	14	12
Людський капітал, %	62,6	67,6	68,6	74,5	75,6
Чисті іноземні активи, %	-2,4	-1,9	-0,8	0	-0,1
Таїланд					
Багатство на душу населення (USD)	38416	44850	54485	57058	62599
Виробничий капітал, %	31,3	32,7	28,8	30,7	32,6
Природний капітал, %	13,7	12,8	14,1	15,2	16,2
Людський капітал, %	60,3	58,4	59,6	55,4	53,6
Чисті іноземні активи, %	-5,3	-3,9	-2,4	-1,3	-2,4
Індонезія					
Багатство на душу населення	33081	25099	29348	40706	46919
Виробничий капітал, %	17,6	30	31,3	32,9	32,6
Природний капітал, %	21	26,8	23	20,8	20,1
Людський капітал, %	65,5	49,5	49,3	49,1	50,5
Чисті іноземні активи, %	-4	-6,3	-3,6	-2,8	-3,2
Лаос					
Багатство на душу населення	15909	20334	26129	32550	39307
Виробничий капітал, %	7,1	7	12,5	11,8	13,4
Природний капітал, %	53,9	57,2	62,2	59,1	57,5
Людський капітал, %	44,1%	42,3%	30,3%	33,8%	35%
Чисті іноземні активи, %	-5,1%	-6,5%	-5%	-4,7%	-5,9%
В'єтнам					
Багатство на душу населення	13027	17109	21139	23828	27368
Виробничий капітал, %	13,6	15,1	19	21,7	20,2
Природний капітал, %	34,9	27,4	28,5	36,4	34,3
Людський капітал, %	55,8	60,8	55,4	47	50,2
Чисті іноземні активи, %	-4,3	-3,4	-2,9	-5,1	-4,7

Показник	1995	2000	2005	2010	2014
Камбоджа					
Багатство на душу населення	6422	7871	8273	12772	16933
Виробничий капітал, %	13,4	14,6	16,8	13	13,1
Природний капітал, %	44,7	47,9	35,5	42,4	45,5
Людський капітал, %	43,6	38,8	49,3	45,4	43,3
Чисті іноземні активи, %	-1,7	-1,3	-1,6	-0,8	-1,9

Джерело: розроблено авторами на основі даних Світового банку.

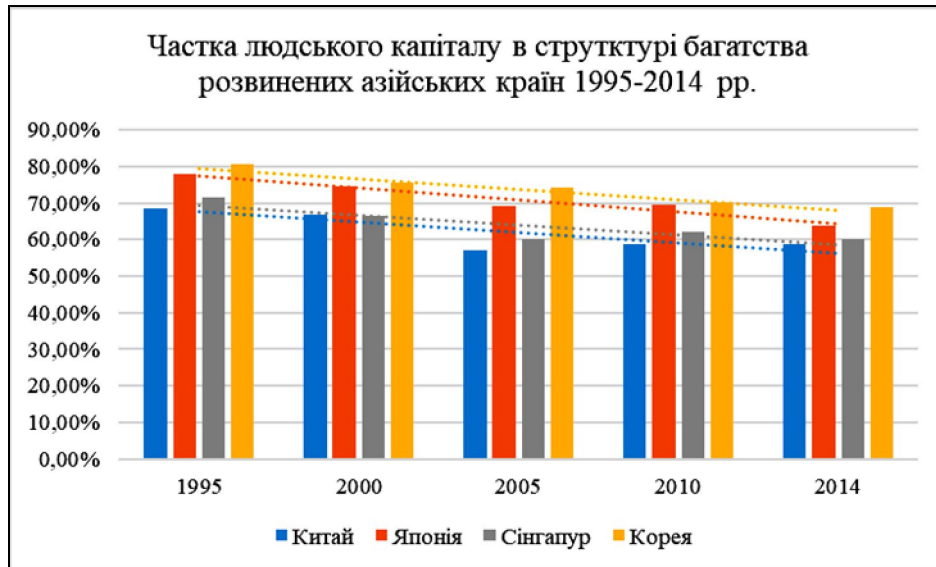


Рисунок 3. Частка людського капіталу в структурі багатства Китаю, Японії, Кореї та Сінгапуру (1995–2014 роки)

Джерело: складено авторами на основі табл. 2.

їх кількість становить 3,5 млн. За часткою світових доларових мільйонерів (8%) Китай поступається лише США⁶. Як бачимо, багатство на душу населення зросло на рекордні 24% в 2014 р. порівняно з 2010 р., що супроводжувалося зростанням частки виробничого капіталу на рівні 3%, уповільненням темпів людського капіталу, й незначним зменшенням частки природного капіталу (2,2%). На відміну від Китаю, де частка природного капіталу в структурі багатства все ще лишається помітно високою (в середньому 16%), Японія та Сінгапур демонструють стабільне нарощування виробничого капіталу з одночасним зменшенням людського капіталу в структурі багатства (табл. 2).

Серед наведених вище країн тільки Малайзія відповідає критеріям сталого економічного розвитку, згідно з методологією Світового банку. Частка людського капіталу стабільно зростає за рахунок зменшення часток природного та виробничого капіталу. Дійсно, з 1970 року економіка Малайзії щорічно зростала в середньому на 6,4%. Причинами економічного успіху Малайзії економісти називають ефективну

⁶ Credit Suisse. These charts show why 2018 was yet another big growth year for China. *QUARTZ*. 2019. URL: <https://qz.com/1501520/china-had-an-impressive-2018-heres-the-story-in-4-charts/>.

стратегію диверсифікації та імпортозаміщення, перехід від сировинної спрямованості економіки до виробництва електроприладів, електронних частин і компонентів, а також стрімкий розвиток сектора послуг⁷. Індонезія й Таїланд, незважаючи на високу частку людського капіталу в структурі багатства (> 50%), є країнами, що наразі лише здійснюють перехід до сталого економічного зростання. Країнами екстрактивного типу економічного розвитку залишаються Лаос, В'єтнам та Камбоджа, оскільки частка природного капіталу перевищує 30%, а частка людського капіталу становить менше 50% та має тенденцію до зменшення.

Така статистична розбіжність пояснюється типом економічного розвитку країни. Екстрактивний тип розвитку призводить до поступового зникнення природного капіталу, деградації природних ресурсів та майбутніх економічних втрат, що негативним чином позначається на розвитку людського капіталу. Інклюзивний тип розвитку передбачає ефективне залучення факторів виробництва задля створення інноваційної, високотехнологічної економіки.

Варто зазначити, що зростання чисельності населення суттєво впливає на динаміку національного багатства. Для країн з низьким рівнем доходів збільшення чисельності населення призводить до уповільнення темпів зростання, зменшення частки людського капіталу та, відповідно, багатства на душу населення. Розглянемо динаміку зростання людського капіталу в порівнянні з іншими складовими національного багатства у 10 найбільш густонаселених країнах світу, за даними Internet World Stats за 2018 рік⁸ (табл. 3, рис. 4).

Дані по зазначених країнах свідчать про значну частку людського капіталу в структурі багатства, що, однак, *не свідчить про заможність населення й країн* загалом. Наприклад, частка людського капіталу

Таблиця 3

Багатство за класами активів 10 найбільш густонаселених країн світу, 2014 рік

Найбільш густонаселені країни	Багатство на душу населення	Виробничий капітал, %	Природний капітал, %	Людський капітал, %	Чисті іноземні активи, %
Китай	108172	26,4	14,0	58,6	1,0
Індія	18211	28,3	26,0	48,1	-2,4
США	983280	22,0	2,4	78,0	-2,3
Індонезія	46919	32,6	20,1	50,5	-3,2
Бразилія	188883	17	19,6	65,5	-2
Пакистан	22182	13,7	27,0	61,3	-1,9
Нігерія	37408	10,3	34,7	56	-0,9
Бангладеш	12714	27,0	17,6	56,4	-1,9
Росія	188715	25,90	24,90	48,10	1,20
Мексика	110471	36,10	13,20	53,70	-3,10
Середні значення	171696	23,93	19,95	57,62	-1,55

Джерело: складено авторами на основі даних Світового банку.

⁷ Economic Assessment of Malaysia 2016. URL: <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-malaysia.htm/>.

⁸ The world population and the top 10 countries with the highest population. 2019. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats8.htm>.

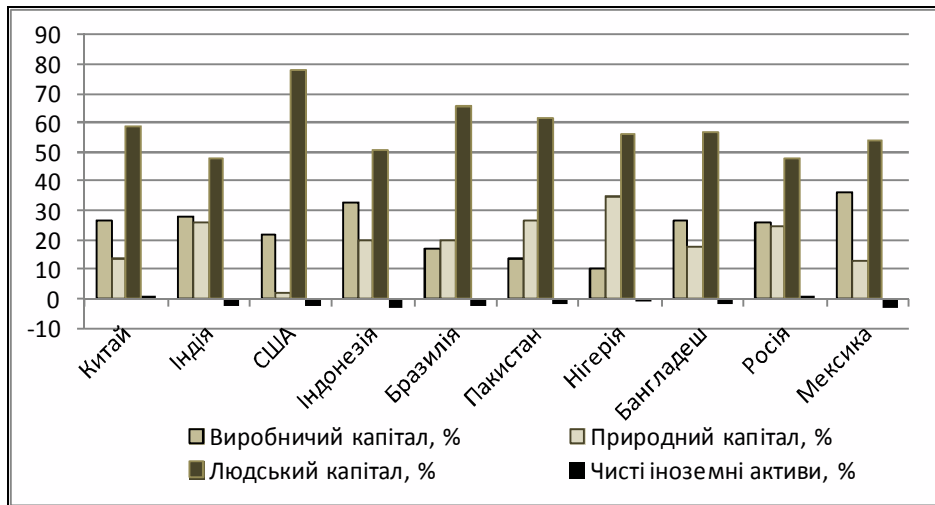


Рисунок 4. Багатство за класами активів 10 найбільш густонаселених країн світу (2014 рік)

Джерело: складено авторами на основі табл. 3.

в структурі багатства Бразилії становить майже 66%, що має наблизити країну за рівнем економічного розвитку до країн ОЕСР, де частка людського капіталу становить близько 70%. Однак Бразилія посідає лише 84 місце в рейтингу найбагатших країн за рівнем ВВП на душу населення, поступаючись таким бідним країнам, як Ірак, Коста-Ріка та Ботсвана. Нігерія та Бангладеш також мають високі частки людського капіталу, що за класифікацією Світового банку, мало б віднести їх до країн з вищим за середній рівень доходів. Однак зазначені країни належать до дуже бідних, зокрема, в 2018 році Нігерія обіграла Індію за кількістю людей, що живуть в умовах крайньої бідності⁹. Причому, за даними World Poverty Clock, близько 87 мільйонів нігерійців, або близько половини населення країни, вважають, що вони живуть менше ніж на 1,90 дол. на день (Kazeem, June 25, 2018)¹⁰.

На нашу думку, необхідно проаналізувати динаміку зростання людського капіталу у 5 найбідніших країн світу, відібраних за поточним рівнем ВВП на душу населення за 2017 рік, згідно з даними Світового банку (табл. 4).

Наведені дані доводять твердження Світового банку про те, що висока частка природного капіталу в національному багатстві країни свідчить про її зубожіння та екстрактивний тип розвитку. Однак на прикладі Бурунді, найбіднішої країни світу, бачимо, що частка людського капіталу, яка стрімко зростає, не свідчить в цьому випадку про зростання рівня національного добробуту та сталий економічний розвиток країни.

⁹ The World Poverty Clock. URL: <https://worldpoverty.io/>.

¹⁰ Kazeem Y. (June 25, 2018). Nigeria has become the poverty capital of the world. *QuartzAfrica*. URL: <https://qz.com/africa/1313380/nigerias-has-the-highest-rate-of-extreme-poverty-globally/>.

Таблиця 4

Динаміка зростання багатства найбідніших країн світу

Показник	1995	2000	2005	2010	2014
Бурунді					
Багатство на душу населення (факт.)	12410	10409	10663	8384	7579
Виробничий капітал, %	19,6	9,4	9,2	7,1	6,4
Природний капітал, %	40,8	47,2	42,1	43,7	35,7
Людський капітал, %	41,1	46,4	51,3	50	59,3
Чисті іноземні активи, %	-1,5	-3,1	-2,5	-0,8	-1,4
Малаві					
Багатство на душу населення (факт.)	5528	6217	5496	8135	10442
Виробничий капітал, %	23,6	20,5	13	10,4	9
Природний капітал, %	42,8	49,1	48,9	52,6	54
Людський капітал, %	41,5	37,6	42,8	39,4	38,3
Чисті іноземні активи, %	-7,9	-7,2	-4,6	-2,4	-1,4
Нігер					
Багатство на душу населення (факт.)	346	10657	1101345	12244	11623
Виробничий капітал, %	21,1	21,3	18	18,2	20,4
Природний капітал, %	57,4	58,5	61,9	75,1	73
Людський капітал, %	24,1	22,8	21,6	8,1	9
Чисті іноземні активи, %	-2,6	-2,7	-1,4	-1,4	-2,4
ЦАР					
Багатство на душу населення (факт.)	15457	18189	18585	21422	21055
Виробничий капітал, %	10	9,9	10	10,8	11,6
Природний капітал, %	81,8	84,1	83,8	84,5	85,4
Людський капітал, %	10,4	8,4	8,3	5,7	4
Чисті іноземні активи, %	-2,1	-2,4	-2,1	-1,1	-1
Мозамбік					
Багатство на душу населення (факт.)	4423	5362	5018	6965	7718
Виробничий капітал, %	14,1	11,9	14,4	11,9	15,7
Природний капітал, %	49,6	46,8	50,4	53,5	53,6
Людський капітал, %	46,6	51,7	46	42,8	45,2
Чисті іноземні активи, %	-10,2	-10,5	-10,8	-8,3	-14,5

Джерело: складено авторами на основі даних Світового банку.

Таким чином, зробимо такі висновки з нашого дослідження:

1. Рівень інвестування у людський капітал залежить від типу економічного розвитку країни (екстрактивний/інклюзивний), її стратегічних економічних пріоритетів.

2. Висока частка людського капіталу в національному багатстві не свідчить про заможність країни, якщо йдеться про країни не-члени ОЕСР.

3. За останніми даними за 2014 рік, частка виробничого капіталу в динамічних економіках становить від 25 до 31% (Японія), що свідчить про наявність *оптимального співвідношення виробничого та людського капіталу в цих країнах: ЛК(70%)/ВК(30%)*.

4. Зростання національного багатства забезпечується за рахунок ефективного залучення робочої сили до високотехнологічного виробництва, що відповідає сталому економічному розвитку.

5. Для Китаю, Японії, Сінгапуру, Республіки Корея, Індонезії, Таїланду та Камбоджі характерною є тенденція зростання виробничого капіталу в період економічного буму 1995–2000-х років, що супроводжувався незначним зменшенням частки людського капіталу. На думку автора, це явище пояснюється значним інвестуванням у виробничий

капітал як захисної реакції від економічних потрясінь, спричинених азійською фінансовою кризою 1997–1998 років.

6. Нагромадження виробничого капіталу передують швидкому приросту людського капіталу, оскільки наукові та високотехнологічні галузі сприяють якісному розвитку робочої сили.

Автори пропонують застосування комплементарного показника, який би більш точно відображав динаміку розвитку людського капіталу, а саме – індекс людського розвитку.

Література

1. Леманова П.В. (2012). Развитие человеческого капитала социальными инструментами. Москва: Спутник+. С. 292.
2. Маркс К., Энгельс Ф. (1961). Сочинения. Изд. 2-е, Т. 16, 23, 24, 46-2, 47.
3. Милль Дж.С. (1980). *Основы политической экономии*. Москва: Прогресс. Т. 1. С. 139.
4. Нуреев Р.М. (2011). Человеческий капитал и проблемы его развития в современной России. URL: <http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/333.pdf>.
5. Петти У. (1940). Экономические и статистические работы. Москва: Соцкигз.
6. Сафонова Т.В. (2009). Теорія людського капіталу як інтегральна концепція розвитку соціальної та економічної сфери. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39808/12-Safonova.pdf?sequence=1>.
7. Kazeem Y. (June 25, 2018). Nigeria has become the poverty capital of the world. *QuartzAfrica*. URL: <https://qz.com/africa/1313380/nigerias-has-the-highest-rate-of-extreme-poverty-globally/>.
8. Mireille L., Marcel M. (Mar., 1999). On the Concept and Dimensions of Human Capital in a Knowledge-Based Economy Context. *Canadian Public Policy / Analyse de Politiques*. Vol. 25, No. 1. PP. 87–100. doi: <https://doi.org/10.2307/3551403>

Надходження до редакції 22.05.2019

HUMAN CAPITAL IN THE STRUCTURE OF NATIONAL WEALTH

Valerii Osetskyi, Yevheniia Kyrychenko

Authors' affiliation:

Valerii Osetskyi (val_osevski@ukr.net), Doctor of Economics; Professor, Department of Economic Theory, Macro- and Microeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Yevheniia Kyrychenko (yevgeniyakrychenko@gmail.com), PhD student, Department of Economic Theory, Macro- and Microeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The article examines theoretical and practical aspects of interconnection between national wealth and human capital. The nature of human capital and its economic content has been determined. A historical and economic analysis of human capital theory formation, as well as methods for assessing its value as a part of national wealth, was carried out. The authors' category "human capital" was formed on the basis of generalization of theoretical approaches to human capital definition. Human capital is established to be the main value of modern society, the main component of national wealth, which means not only innate human abilities, knowledge, skills and experience, but also ability, as well as the opportunity provided by the state for lifelong learn-

ing and improvement in particular professional field. It has been proved that meritocratic values and principles of social justice play important role in human capital development, as well as the economic, political and social agents' perception of the mechanisms that ensure sustainable economic development, production growth and reduction of economic inequality. It was found that different approaches to understanding the essence of human capital have direct influence on the methods for its estimation. Special attention is paid to new approaches of human capital assessment as a component of national wealth, in particular, the World Bank human capital and wealth accounting approaches. On the basis of economic and statistical analysis of the components, as well as growth dynamics of national wealth of different groups of countries, the authors concluded that the level of human capital investment depends on the type of economic development and country's strategic economic priorities. The review of national wealth dynamics in selected Asian countries for 1995–2014 has shown that productive capital accumulation precedes increase in human capital, since high-tech industries contribute to qualitative development of work force.

Key words: human capital, national wealth, human capital theory, national wealth structure, sustainable economic development, economic growth.

JEL: D31, O40, E24

References

1. Lemanova, P.V. (2012). Human capital development with social instruments. Moscow: Sputnik + [in Russian].
2. Marx, K., Engels, F. (1961). Compositions, 16, 23, 24, 46-2, 47 [in Russian].
3. Mill, J.S. (1980). Fundamentals of Political Economy. Vol. 1. Moscow: Progress [in Russian].
4. Nureyev, R.M. (2011). Human capital and the problems of its development in modern Russia. Retrieved from <http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/333.pdf> [in Russian].
5. Petty, W. (1940). Economic and statistical work. Moscow: Sotskigz [in Russian].
6. Safonova, T.V. (2009). The theory of human capital as an integral concept of social and economic development. Retrieved from <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39808/12-Safonova.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
7. Kazeem, Y. (2018, June 25). Nigeria has become the poverty capital of the world. *QuartzAfrica*. Retrieved from <https://qz.com/africa/1313380/nigerias-has-the-highest-rate-of-extreme-poverty-globally/>
8. Mireille, L., Marcel, M. (1999, Mar.). On the Concept and Dimensions of Human Capital in a Knowledge-Based Economy Context. *Canadian Public Policy / Analyse de Politiques*, 25: 1, 87-100. doi: <https://doi.org/10.2307/3551403>